



IBERIA GRAECA

Arte griego en los museos y
colecciones de la península Ibérica

IBERIA GRAECA

Art grec als museus i
col·leccions de la península Ibèrica



IBERIA GRAECA

Greek Art in the Museums and
Collections of the Iberian Peninsula

IBERIA GRAECA

Ελληνική τέχνη στα μουσεία και
στις συλλογές της Ιβηρικής Χερσονήσου

ISBN: 978-84-393-9860-8

Depósito Legal: B-8760-2019

Impresión: www.norprint.es

Barcelona, 2019

© de la edición: Centro Iberia Graeca

© de los textos e ilustraciones: sus respectivos autores

IBERIA GRAECA

Arte griego en los museos y
colecciones de la península Ibérica

Art grec als museus i
col·leccions de la península Ibèrica

Greek Art in the Museums and
Collections of the Iberian Peninsula

Ελληνική τέχνη στα μουσεία και
στις συλλογές της Ιβηρικής Χερσονήσου



con la colaboración del



	PRESENTACIÓN	13
	Consejo Rector del Centro Iberia Graeca	
1	LA FORMACIÓN DE LAS COLECCIONES ARQUEOLÓGICAS GRIEGAS EN ESPAÑA Y PORTUGAL	17
	Xavier Aquilué (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)	
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
2	OBJETOS GRIEGOS DEL MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). LAS COLECCIONES DE ANTIGÜEDADES GRIEGAS	29
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
3	MONEDAS GRIEGAS DEL MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). EL GABINETE NUMISMÁTICO	41
	Paloma Otero (Museo Arqueológico Nacional)	
4	ESCUPTURAS GRIEGAS EN EL MUSEO NACIONAL DEL PRADO (MADRID)	51
	Stephan F. Schröder (Museo Nacional del Prado)	
5	MONEDA GRIEGA EN EL MUSEO CASA DE LA MONEDA (MADRID)	61
	Isabel Encinas Bodega (Museo Casa de la Moneda)	
6	OBJETOS GRIEGOS DEL GABINETE DE ANTIGÜEDADES DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (MADRID)	71
	Martín Almagro-Gorbea (Real Academia de la Historia)	
7	LA CERÁMICA GRIEGA DE LA COLECCIÓN DE LA FUNDACIÓN CASA DE ALBA (PALACIO DE LIRIA, MADRID)	83
	Margarita Moreno Conde (Museo Arqueológico Nacional)	
	Carmen Sánchez Fernández (Universidad Autónoma de Madrid)	

8	OBJETOS GRIEGOS DE LAS COLECCIONES DE LA SEDE DE BARCELONA DEL MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA Jordi Principal (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)	95
9	LA COLECCIÓN DE MONEDA GRIEGA DEL GABINET NUMISMÀTIC DE CATALUNYA (MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, BARCELONA) Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya)	107
10	COLECCIONES DE OBJETOS GRIEGOS EN ANDALUCÍA: DEL EXPOLIO A LA CIENCIA Eduardo García Alfonso (Junta de Andalucía. Delegación Territorial de Cultura, Turismo y Deporte, Málaga)	117
11	CERÁMICA GRIEGA DE LA FUNDACIÓN RODRÍGUEZ-ACOSTA (GRANADA): LA COLECCIÓN GÓMEZ-MORENO M.ª Carmen López Pertíñez (Fundación Rodríguez-Acosta, Granada) Andrés M.ª Adroher Auroux (Universidad de Granada)	131
12	OBJETOS GRIEGOS DEL MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (LISBOA) Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	143
13	OBJETOS GRIEGOS DEL MUSEU DE LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN (LISBOA) Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	155
	TEXTOS EN INGLÉS	167
	TEXTOS EN GRIEGO	223
	BIBLIOGRAFÍA	281
	INFORMACIÓN DE LOS MUSEOS Y COLECCIONES	286
	CRÉDITOS	287



	PRESENTACIÓ	13
	Consell Rector del Centre Iberia Graeca	
1	LA FORMACIÓ DE LES COL·LECCIONS ARQUEOLÒGIQUES GREGUES A ESPANYA I PORTUGAL	17
	Xavier Aquilué (Centre Iberia Graeca-Museu d'Arqueologia de Catalunya)	
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
2	OBJECTES GRECS DEL MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). LES COL·LECCIONS D'ANTIGUITATS GREGUES	29
	Paloma Cabrera (Centro Iberia Graeca-Museo Arqueológico Nacional)	
3	MONEDAS GREGUES DEL MUSEO ARQUEOLÓGICO NACIONAL (MADRID). EL GABINETE NUMISMÁTICO	41
	Paloma Otero (Museo Arqueológico Nacional)	
4	ESCULTURES GREGUES AL MUSEO NACIONAL DEL PRADO (MADRID)	51
	Stephan F. Schröder (Museo Nacional del Prado)	
5	MONEDA GREGA AL MUSEO CASA DE LA MONEDA (MADRID)	61
	Isabel Encinas Bodega (Museo Casa de la Moneda)	
6	OBJECTES GRECS DEL GABINETE DE ANTIGÜEDADES DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (MADRID)	71
	Martín Almagro-Gorbea (Real Academia de la Historia)	
7	LA CERÀMICA GREGA DE LA COL·LECCIÓ DE LA FUNDACIÓN CASA DE ALBA (PALACIO DE LIRIA, MADRID)	83
	Margarita Moreno Conde (Museo Arqueológico Nacional)	
	Carmen Sánchez Fernández (Universidad Autónoma de Madrid)	

8	OBJECTES GRECS DE LES COL·LECCIONS DE LA SEU DE BARCELONA DEL MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA Jordi Principal (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona)	95
9	LA COL·LECCIÓ DE MONEDA GREGA DEL GABINET NUMISMÀTIC DE CATALUNYA (MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, BARCELONA) Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya)	107
10	COL·LECCIONS D'OBJECTES GRECS A ANDALUSIA: DE L'ESPOLI A LA CIÈNCIA Eduardo García Alfonso (Junta de Andalucía. Delegación Territorial de Cultura, Turismo y Deporte, Málaga)	117
11	CERÀMICA GREGA DE LA FUNDACIÓN RODRÍGUEZ-ACOSTA (GRANADA): LA COL·LECCIÓ GÓMEZ-MORENO M.ª Carmen López Pertíñez (Fundación Rodríguez-Acosta, Granada) Andrés M.ª Adroher Auroux (Universidad de Granada)	131
12	OBJECTES GRECS DEL MUSEU NACIONAL DE ARQUEOLOGIA (LISBOA) Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	143
13	OBJECTES GRECS DEL MUSEU DE LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN (LISBOA) Rui Morais (Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)	155
	TEXTOS EN ANGLÈS	167
	TEXTOS EN GREC	223
	BIBLIOGRAFIA	281
	INFORMACIÓ DELS MUSEUS I COL·LECCIONS	286
	CRÈDITS	287



OBJETOS GRIEGOS DEL MUSEU DE LA
FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN
(LISBOA)

OBJECTES GRECS DEL MUSEU DE LA
FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN
(LISBOA)

»»»»»»» Rui Morais «««««««
(Universidade do Porto/FLUP/UI&D-CECH)

LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN es una fundación privada portuguesa nacida por voluntad testamentaria de Calouste Sarkis Gulbenkian. El coleccionista, de ascendencia armenia y nacido en Üsküdar (Turquía) en 1869, eligió la ciudad de Lisboa como sede de su fundación, que fue creada en 1956, un año después de su muerte.

La Fundación, con delegaciones en París y Londres, ha tenido un papel relevante en el desarrollo de la sociedad portuguesa, sobre todo en el campo “de las Artes, la Beneficencia, la Ciencia y la Educación”. En la sede de Lisboa, además de la biblioteca, los archivos, la actividad editorial, la promoción musical y el Instituto de la Ciencia, la Fundación cuenta con dos museos que presentan exposiciones permanentes y temporales. Estos museos están repartidos en dos edificios diferentes. Uno

LA FUNDAÇÃO CALOUSTE GULBENKIAN és una fundació privada portuguesa nascuda per voluntat testamentària de Calouste Sarkis Gulbenkian. El col·leccionista d'ascendència armènia i nascut a Üsküdar (Turquia) el 1869 va triar la ciutat de Lisboa com a seu de la seva fundació, que fou creada el 1956, un any després de la seva mort.

La Fundació, amb delegacions a París i Londres, ha tingut un paper rellevant en el desenvolupament de la societat portuguesa, sobretot en el camp “de les arts, la beneficència, la ciència i l'educació”. A la seu de Lisboa, a més de la biblioteca, els arxius, l'activitat editorial, la promoció musical i l'Institut de la Ciència, la Fundació compta amb dos museus que presenten exposicions permanents i temporals. Aquests museus estan repartits en dos edificis diferents. Un alberga la “Col·lecció



alberga la “Colección del Fundador” y reúne un patrimonio cultural muy ecléctico, con cerca de seis mil piezas, mil de ellas formando parte de la exposición permanente con obras de arte de Egipto, Civilización Greco-Romana, Mesopotamia, Oriente Islámico, Armenia, Extremo Oriente y, respecto al arte de Occidente, presenta esculturas, libros, pinturas, artes decorativas francesas del siglo XVIII y obras de René

del Fundador” i reuneix un patrimoni cultural molt eclèctic, amb prop de sis mil peces, mil de les quals formen part de l'exposició permanent, amb obres d'art d'Egipte, de la civilització greco-romana, de Mesopotàmia, de l'Orient islàmic, d'Armènia, de l'Extrem Orient i, respecte a l'art d'Occident, inclou escultures, llibres, pintures, arts decoratives franceses del segle XVIII i obres de René Lalique. L'altre reuneix l'anomenada “Col·lecció Moderna”, en què destaca la col·lecció d'art portuguès (d'Amadeu Souza-Cardoso a Paula Rego o Vieira da Silva) i un important conjunt d'art britànic del segle XX.

Calouste Gulbenkian va tractar de reunir –i ho va aconseguir– obres d'una gran qualitat artística que són el reflex del seu pensament com a col·leccionista, centrat en els valors d'equilibri i bellesa, però que també té en compte l'estima que sentia per elles, ben present en aquestes paraules escrites el 1953:

“Tinc plena consciència que és l'hora de prendre una decisió sobre el futur de les meves obres d'art. Puc dir sense por a exagerar que les considero com ‘filles’ i que el seu benestar és una de les preocupacions que em dominen. Representen cinquanta o seixanta anys de la meua vida, al llarg dels quals les he anat reunint, de vegades amb innumbrables dificultats, però sempre i exclusivament guiats pel meu gust personal. És cert que, com tots els col·leccionistes, vaig procurar aconsellar-me. Però sento que són meves d'ànima i de cor.”

Fig. 13.1.- Anverso y reverso del estátero de electrón acuñado en Éfeso, circa 600 a. C., con la leyenda “Soy el signo de Phanes” (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Catarina Gomes Ferreira). — Anvers i revers de l'estatera d'electró encunyada a Efes, circa 600 a. C., amb la llegenda “Soc el signe de Phanes” (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Catarina Gomes Ferreira).

Lalique. El otro reúne la denominada “Colección Moderna”, destacando la colección de arte portugués (de Amadeu Souza-Cardoso a Paula Rego o Vieira da Silva) y un importante conjunto de arte británico del siglo xx.

Calouste Gulbenkian trató de reunir –y reunió– obras de una gran calidad artística, siendo estas el reflejo de su pensamiento como coleccionista, centrado en los valores de equilibrio y de belleza, pero también teniendo en cuenta el cariño que sentía por ellas, bien presente en estas palabras escritas en 1953:

“Tengo plena conciencia de que es la hora de tomar una decisión sobre el futuro de mis obras de arte. Puedo decidir sin temor a exagerar que las considero como “hijas” y que su bienestar es una de las preocupaciones que me dominan. Representan cincuenta o sesenta años de mi vida, a lo largo de los cuales las he reunido a veces con innumerables dificultades, pero siempre y exclusivamente guiado por mi gusto personal. Es cierto que, como todos los coleccionistas, procuré aconsejarme. Pero siento que ellas son más de alma y corazón.”

No puedo resistir, también, transcribir otros testimonios escritos realizados por el coleccionista en sus viajes, en este caso el efectuado en su visita a la Acrópolis de Atenas:

“Me es imposible transmitir la impresión que la majestad de este monumento ha hecho nacer en mí. Sentí una emoción extraña, profunda, penetrante. Hablamos del Renacimiento

No puc resistir, també, transcriure altres testimonis escrits del col·leccionista en els seus viatges, en aquest cas el comentari que va fer en la seva visita a l'Acròpolis d'Atenes:

“M'és impossible transmetre la impressió que la majestat d'aquest monument ha fet néixer en mi. Vaig sentir una emoció estranya, profunda, penetrant. Parlem del Renaixement, dels segles *xvi* a *xviii*; admirem el geni d'aquesta o d'aquella escultura de les èpoques referides, però ¿què són al costat del mestratge d'aquesta obra de tants genis que van ser els impulsors de les civilitzacions que els van precedir, que posseïen el sentiment de les



*Fig. 13.2.- Sítula griega de plata, datada en los siglos *iv*-*iii* a. C. (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Sítula griega de plata, datada en els segles *iv*-*iii* a. C. (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo).*

to, de los siglos XVI XVIII; admiramos el genio de esta o de aquella escultura de las épocas referidas, pero ¿qué son ellas al lado de la maestría de esta obra de tantos genios, que fueron los impulsores de las civilizaciones que los precedieron, que poseían el sentimiento de las proporciones, de la armonía y de la grandiosidad más allá de toda imaginación? No hablo de la belleza, de la materia y de la luz; me inclino, sobre todo, ante la inspiración de aquellos que supieron concebir semejantes monumentos y ejecutarlos. Nada nunca pudo igualar la sublime belleza de estas obras.”

Este es por cierto el contexto que justificó la colección de objetos griegos, algunos de los cuales se encuentran expuestos en el edificio que hoy alberga la llamada “Colección del Fundador”. Del vasto legado, hay que destacar la colección de monedas griegas, considerada una de las mejores colecciones privadas conocidas. El aprecio de Calouste Gulbenkian por las monedas griegas es bien conocido. Éstas fueron, como recordó Robinson, “su primer y más duradero amor, desde el tiempo en que siendo niño volvió un día del bazar con dos estáteros de electrón de Cízico”. En una carta dirigida a este especialista, datada en 1947, Calouste Gulbenkian manifiesta su deseo de tener un catálogo monumental: “Cuento evidentemente con su eminente colaboración para el capítulo sobre el arte de la numismática griega”.

El conjunto de esta colección incluye monedas acuñadas con los tres metales

proporcions de l'harmonia i de la grandiositat més enllà de tota imaginació? No parlo de la bellesa, de la matèria i de la llum; m'inclino, sobretot, davant la inspiració d'aquells que van saber concebre tals monuments i executar-los. Res mai no va poder igualar la sublim bellesa d'aquestes obres.”

Aquest és, per cert, el context que va justificar la col·lecció d'objectes grecs, alguns dels quals estan exposats a l'edifici que avui acull l'anomenada “Col·lecció del Fundador”. Del vast llegat, cal destacar la col·lecció de monedes gregues, considerada una de les millors col·leccions privades conegudes.



Fig. 13.3.- Gema con busto laureado de Apolo, data- da a finales del siglo III a. C. (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum- Founder's Collection; Carlos Azevedo). — *Gemma amb bust llorejat d'Apol·lo, datada a finals del segle III a. C.* (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo).

nobles (electrón, oro y plata). El valor y la calidad de los ejemplares reunidos por Calouste Gulbenkian pueden apreciarse en dos catálogos que presentan el conjunto principal de la colección (*A Catalogue of the Calouste Gulbenkian. Collection of Greek Coins, Part I e Part II*), elaborados, con la colaboración de M. C. Hipólito, por dos de las mayores autoridades en numismática griega, E. G. C. Robinson (1971) y K. Jenkins (1989). En total fueron publicadas 1090 monedas, 1085 sin ningún problema de autenticidad y únicamente 5, incluidas en el final del segundo catálogo, bajo la designación de “monedas falsas”, identificadas de “a” a “e”. Una pequeña parte de este conjunto patrimonial, 117 ejemplares, se encuentra en la actual exposición permanente. El resto permanece en los archivos monetarios de los almacenes de la Fundación.

Este rico conjunto numismático posibilita investigaciones y exposiciones de carácter monográfico, como la comisariada en el año 2007 por la Dra. Rosa Figueiredo, titulada *La religión en la Grecia Antigua-Dioses del Olimpo representados en la Colección Gulbenkian*.

Como otras propuestas podemos sugerir, entre diversos temas, el del mar, seleccionando diversas monedas acuñadas en las cecas griegas continentales y en sus colonias. De las monedas acuñadas en el Mediterráneo oriental se pueden destacar cuatro ejemplares con la imagen de Poseidón, tres del continente y una de la isla de Creta (Priarios). Los ejemplares del continente provienen de Beocia (Liga Etolia) y de

Lestima de Calouste Gulbenkian per les monedes gregues és ben coneguda. Van ser, com va recordar Robinson, “el seu primer i durador amor, des del temps en què sent un nen va tornar un dia del basar amb dues estateres d’electró de Cízic”. En una carta adreçada a aquest especialista, datada el 1947, Calouste Gulbenkian manifesta el seu desig de tenir un catàleg monumental: “Compto evidentment amb la seva eminent col·laboració per al capítol sobre l’art de la numismàtica grega”.

El conjunt d’aquesta col·lecció inclou monedes encunyades amb els tres metalls nobles (electró, or i plata). El valor i la qualitat dels exemplars reunits per Calouste Gulbenkian poden apreciar-se en dos catàlegs que presenten el conjunt principal de la col·lecció (*A Catalogue of the Calouste Gulbenkian. Collection of Greek Coins, Part I i Part II*), elaborats, amb la col·laboració de M. C. Hipólito, per dues de les autoritats més grans en numismàtica grega, E. G. C. Robinson (1971) i K. Jenkins (1989). En total van ser publicades 1090 monedes, 1085 sense cap problema d’autenticitat i únicament cinc, incloses al final del segon catàleg, sota la designació de “monedes falses”, identificades de “a” a “e”. Una petita part d’aquest conjunt patrimonial, 117 exemplars, es troba en l’actual exposició permanent. La resta roman en els arxius monetaris dels magatzems de la Fundació.

Aquest ric conjunt numismàtic posibilita investigacions i exposicions de caràcter monogràfic, com la





Tracia (Anfípolis). A ellas, hay que añadir una moneda con la representación de la Titánide Tetis, acuñada en Asia Menor (Misia, Cízico).

Como es habitual en estas monedas, el dios Poseidón, como dios supremo del mar y de los terremotos, presenta como atributos el tridente y el delfín. Se le representa, en el reverso de la moneda, bien de pie, manteniendo en equilibrio un delfín con su pulgar, bien sentado en una roca con la misma actitud. El rey Demetrio Poliocertes, su protegido, figura en el anverso. También puede aparecer representado nuevamente de pie en el reverso, con el pie apoyado en una roca y con el brazo derecho descansando en su rodilla. También este caso aparece, en el anverso de

comissariada l'any 2007 per la Dra. Rosa Figueiredo, titulada *La religió a la Grècia Antiga - Déus de l'Olimp representats a la Col·lecció Gulbenkian*.

Com a altres propostes podem suggerir, entre diversos temes, el del mar, seleccionant diferents monedes encunyades a les seques gregues continentals i en les seves colònies. De les monedes encunyades a la Mediterrània oriental es poden destacar quatre exemplars

Fig. 13.4.- Pendiente de oro con representación de una Nike o Victoria alada. Época helenística (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Arracada d'or amb representació d'una Nike o Victòria alada. Època hel·lenística (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo).

la moneda, el monarca Demetrio, evocando la efigie de Alejandro Magno. En esta colección existe una moneda en la que Poseidón está representado en ambas caras: en el anverso aparece la cabeza laureada del dios y en el reverso se encuentra sentado en un trono, con tridente y delfín. La moneda acuñada en Cízico representa en el anverso a la diosa Tetis cabalgando a lomos de un delfín, sosteniendo una guirnalda en la mano derecha y en la izquierda un escudo redondo, mientras que en el reverso se ha diseñado un símbolo cuadrifoliado.

Entre las monedas acuñadas en las colonias occidentales destacan, por su temática, las fabricadas en Posidonia (*Paestum*), una fundación aquea de Sibaris de finales del siglo VII a. C. En esta colonia la acuñación de las monedas se inicia en el tercer cuarto del siglo VI a. C. Son monedas acuñadas en bajo relieve (incusadas), un sistema común en esta época en todas las cecas del sur de Italia. En estos ejemplares el dios está de pie, orientado hacia la derecha, con el brazo derecho erguido para lanzar el tridente y el brazo izquierdo levantado a la altura de los hombros.

En la colección Gulbenkian también son numerosas las monedas acuñadas en *Tarentum* (la ciudad griega de *Tar-as*, fundada por colonos procedentes de Esparta), que muestran el interés de esta colonia por el mar y la pesca. Consideradas las más bellas monedas griegas acuñadas en Italia, éstas tienen como tema principal la representación del patrono de la ciudad montado en

amb la imatge de Posidó, tres del continent i una de l'illa de Creta (Priansos). Els exemplars del continent provenen de Beòcia (Lliga Etòlia) i de Tràcia (Amfípolis). Cal afegir-hi una moneda amb la representació de la titànide Tetis, encunyada a l'Àsia Menor (Mísia, Cízic).

Com és habitual en aquestes monedes, el déu Posidó, com a déu suprem del mar i dels terratrèmols, presenta com a atributs el trident i el dofí. En el revers de la moneda se'l representa dempeus, mantenint en equilibri un dofí amb el seu polze, o ben assegut en una roca amb la mateixa actitud. El rei Demetri Poliocertes, el seu protegit, figura a l'anvers. També pot aparèixer representat novament dempeus al revers, amb el peu recolzat en una roca i amb el braç dret reposant damunt el genoll. En aquest cas també apareix, a l'anvers de la moneda, el monarca Demetri, que evoca l'efígie d'Alexandre el Gran. En aquesta col·lecció hi ha una moneda en què Posidó està representat en ambdues cares: a l'anvers apareix el cap llorejat del déu i al revers està assegut en un tron, amb el trident i un dofí. La moneda encunyada a Cízic representa a l'anvers la deessa Tetis que cavalca a llocs d'un dofí, sosté una garlanda a la mà dreta i, a l'esquerra, un escut rodó, mentre que al revers hi ha un símbol quadrifoliat.

Entre les monedes encunyades a les colònies occidentals destaquen, per la seva temàtica, les fabricades a Posidònia (*Paestum*), una fundació aquea de Síbaris de finals del segle VII a. C. En aquesta colònia l'encunyació de les



un delfín. Este tema figura en las monedas incusas más antiguas, y también en las series más modernas, tanto en el anverso como en el reverso. Se documenta, además, un ejemplar con la figura del delfín en el anverso y en el reverso la imagen de un caballo marino o hipocampo.

Otra representación, alusiva al tema del mar, es la del cangrejo y la tortuga marina. En la colección Gulbenkian, el motivo del cangrejo aparece en monedas acuñadas en ciudades de Grecia oriental, principalmente en Cos, y en monedas acuñadas en las colonias de Occidente, como en Agrigento, una de las ciudades más grandes de Sicilia. El motivo de la tortuga marina está presente en un ejemplar procedente de Egina, tema muy probablemente asociado a un mito perdido de un héroe cabalgando sobre este animal, tal y como aparece representa en una metopa del templo de Ceres, cerca de *Paestum*, y en varias gemas.

Además de este valiosísimo conjunto publicado, la Fundación cuenta también con un importante número de monedas que todavía permanece inédito. Se trata de unas setecientas monedas del mundo greco-romano integradas en la llamada “Colección de reserva” que, a excepción de un conjunto de 108 monedas donadas en 1980 por un país árabe, pertenecen al núcleo original de la colección Gulbenkian. Este amplio legado, custodiado en tres archivadores con bandejas, debe ser debidamente reorganizado y clasificado. De esta colección destacan algunos ejemplares,

monedas s’inicia al tercer quart del segle VI a. C. Són monedes encunyades en baix relleu (incuses), un sistema comú en aquesta època en totes les seqües del sud d’Itàlia. En aquests exemplars el déu està dempeus, orientat cap a la dreta, amb el braç dret alçat per llançar el trident i el braç esquerra aixecat a l’alçada de les espatlles.

En la col·lecció Gulbenkian també són nombroses les monedes encunyades a *Tarentum* (la ciutat grega de *Taras*, fundada per colons procedents d’Esparta), que mostren l’interès d’aquesta colònia pel mar i la pesca. Considerades les monedes gregues més belles encunyades a Itàlia, tenen com a tema principal la representació del patró de la ciutat muntat en un dofí. Aquest tema figura en les monedes incuses més antigues i també en les sèries més modernes, tant a l’anvers com al revers. Es documenta, a més, un exemplar amb la figura del dofí a l’anvers i, al revers, la imatge d’un cavall marí o hipocamp.

Una altra representació al·lusiva al tema del mar és la del cranc i la tortuga marina. En la col·lecció Gulbenkian, el motiu del cranc apareix en monedes encunyades en ciutats de la Grècia oriental, principalment a Cos, i en monedes encunyades en les colònies d’Occident, com a Agrigent, una de les ciutats més grans de Sicília. El motiu de la tortuga marina està present en un exemplar procedent d’Egina, tema molt probablement associat a un mite perdut d’un heroi que cavalcava sobre aquest animal, tal com apareix representat en una metopa del temple de

como es el caso de un raro estátero de electrón (el quinto ejemplar conocido), acuñado probablemente en Éfeso hacia el 600 a. C., con la representación de un ciervo en el anverso, símbolo de la diosa Artemisa, parcialmente rodeado por una larga leyenda retrógrada en griego –*Phanos emi sema* (“Soy el signo de Phanes”)– en la que se identifica a Phanes como la entidad emisora, tal vez un magistrado de Éfeso encargado de la acuñación de las monedas. Tiene también un interés especial un conjunto de veinte *solidi* romanos de los siglos IV/V que deben proceder de un mismo depósito monetario.

En el ámbito de las colecciones griegas, a parte de las monedas, hay que hacer referencia a otros conjuntos: una sítula griega de plata, datada en los siglos IV–III a. C.; varias gemas y camafeos, del siglo V al siglo III a. C.; diversas piezas de orfebrería, fundamentalmente pendientes y collares, datados entre el final del período arcaico y la época helenística tardía, y un excepcional vaso de cerámica ática de figuras rojas, al que nos referiremos en seguida.

Este vaso corresponde a una cratera de cáliz, atribuido por Sir John Beazley (ARV, núm. 1042.1) al Pintor de Coghill, representando el mejor exponente de este género artístico en el país. Fue hallado en las proximidades de Agrigento (Sicilia) y perteneció al coleccionista y pintor Sir John Coghill Bart. Más tarde fue adquirido por Thomas Hope y posteriormente por Calouste Sarkis Gulbenkian, en una subasta de Christies en 1917. Fechado



Fig. 13.5.- Cratera de cáliz atribuida por Sir John Beazley (ARV, número 1042.1) al Pintor de Coghill (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Crater de calze atribuit per Sir John Beazley (ARV, número 1042.1) al Pintor de Coghill (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo).





Fig. 13.6.- Detalle de los frisos superior e inferior de la cratera de cáliz del Pintor de Coghill (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo). — Detall dels frisos superior i inferior del crater de calze del Pintor de Coghill (©Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon; Calouste Gulbenkian Museum-Founder's Collection; Carlos Azevedo).

Ceres, prop de *Paestum*, i en diverses gemmes.

A més d'aquest valuósíssim conjunt publicat, la Fundació compta també amb un important nombre de monedes que encara romanen inèdites. Es tracta d'unes set-centes monedes del món grecoromà integrades en l'anomenada "Col·lecció de reserva", que, llevat d'un conjunt de 108 monedes donades el 1980 per un país àrab, pertanyen al nucli original de la col·lecció Gulbenkian. Aquest ampli llegat, custodiat en tres arxivadors amb safates, ha de ser degudament reorganitzat i classificat. D'aquesta col·lecció destaquen alguns exemplars, com és el cas d'una estranya estatera d'electró (el cinquè exemplar conegut), encunyada probablement a Efes cap al 600 a. C., amb la representació d'un cérvol a l'anvers, símbol de la deessa Artemisa, parcialment envoltat d'una llarga llegenda retrògrada en grec –*Phanos emi sema* ("Soc el signe de Phanes")— en què s'identifica Phanes com l'entitat emissora, tal vegada un magistrat d'Efes encarregat de l'encunyació de les monedes. Té també un interès especial un conjunt de vint *solidi* romans dels segles iv-v que deuen procedir d'un mateix dipòsit monetari.

En l'àmbit de les col·leccions gregues, a més de les monedes, cal fer referència a altres conjunts: una sítula grega de plata, datada entre els segles iv i iii a. C.; diferents gemmes i camafeus, del segle v al iii a. C.; diverses peces d'orfebreria, fonamentalment arracades i collarets, datats entre el final del

entre el 440 y el 430 a. C., se enmarca en el llamado “Estilo libre” (circa 475-420 a. C.) y presenta una decoración en dos registros.

En el registro superior se ilustra un tema bien conocido de la mitología griega: el rapto de las Leucípides. Otto Jahn sugirió la identificación de algunas de las figuras: la mujer representada a la izquierda de la quadriga donde se encuentra el dios Apolo podría ser Filodice, a juzgar por la riqueza de sus vestiduras. El joven que la precede, provisto de lanzas, podría tratarse de Crisipo, servidor de los Dioscuros. El hombre con barba, sentado en una roca, sería el propio Leucipo, a quien una niña viene a anunciarle la noticia del rapto. Por su parte, Tillyard sugiere que, de las tres figuras femeninas representadas en el lado opuesto, la figura central correspondería a Arsínoe, teniendo en cuenta una vez más la riqueza de sus vestidos. Según Jahn, el único dios presente en la escena tal vez pueda ser Apolo (el cual estaría en su condición de presidir las bodas), pero, según Tillyard, es posible que el dios esté representado como el verdadero padre de las Leucípides.

En el registro inferior, la escena es más habitual dado que representa un tema dionisiaco. Aquí están representados los sátiros, compañeros alborotadores del dios, grandes bebedores y libertinos, que persiguen a las ménades o bacantes (“las delirantes”). Estas llevan frecuentemente antorchas y también bastones enrollados con hojas de


període arcaic i l'època hel·lenística tardana, i un excepcional vas de ceràmica àtica de figures roges, al qual ens referirem a continuació.

Aquest vas correspon a un crater de calze, atribuït per Sir John Beazley (ARV, núm. 1042.1) al Pintor de Coghill, que representa el millor exponent d'aquest gènere artístic al país. Fou trobat en les proximitats d'Agrirent (Sicília) i va pertànyer al col·leccionista i pintor Sir John Coghill Bart. Més tard fou adquirit per Thomas Hope i posteriorment per Calouste Sarkis Gulbenkian en una subhasta de Christie's l'any 1917. Datat entre el 400 i el 430 a. C., s'emmarca en l'anomenat “Estil lliure” (circa 475-420 a. C.) i presenta una decoració en dos registres.

En el registre superior s'il·lustra un tema ben conegut de la mitologia grega: el rapte de les Leucípides. Otto Jahn va suggerir la identificació d'algunes de les figures: la dona representada a l'esquerra de la quadriga on hi ha el déu Apol·lo podria ser Filòdice, a jutjar per la riquesa dels vestits. El jove que la precedeix, proveït de llances, podria ser Crisip, servidor dels Dioscurs. L'home barbat, assegut en una roca, deu ser el mateix Leucip, a qui una nena anuncia la notícia del rapte. Per part seva, Tillyard suggereix que, de les tres figures femenines representades al costat oposat, la figura central correspon a Arsínoe, tenint en compte una vegada més la riquesa dels vestits. Segons Jahn, l'únic déu present a l'escena potser és Apol·lo (que estaria en la seva condició de presidir les noces), però, segons



hiedra, coronados con una piña y que recibían el nombre de tirsos.

Las representaciones de antorchas en este vaso de la Gulbenkian indican que se trata de una escena nocturna, habitual en el culto dionisiaco, donde el cortejo del dios se representa ruidoso y exuberante. 

Tillyard, és possible que el déu estigui representat com el veritable pare de les Leucípides.

En el registre inferior, l'escena és més habitual, atès que representa un tema dionisiac. Aquí hi ha representats els sàtirs, companys esvalotadors del déu, grans bevedors i llibertins, que persegueixen les mènades o bacants ("les delirants"), que freqüentment porten torxes i també bastons enrotllats amb fulles d'heura, coronats per una pinya, anomenats tirsos.

Les representacions de torxes en aquest vas de la col·lecció Gulbenkian indiquen que es tracta d'una escena nocturna, habitual en el culte dionisiac, on el seguici del déu es representa sorollós i exuberant. 